

Kelimelerin Yolculuğu:

Herat Ekolü Tezkirelerinden Heşt Bihişt'e Şair ve Şiir Niteleyicileri

Journey of the Words: Poetry and Poetry Qualifiers from Herat School Biographies to Heşt Bihişt

Özge KARAKOÇ KAYGUSUZ*

*Dr. Öğencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Veli Üniversitesi

e-mail*: ozgekarakoc7@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0579-3375>

Araştırma Makalesi/Research Article

<https://doi.org/10.34083/akaded.647507>

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Özge Karakoç Kaygusuz, Ankara Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye

Geliş Tarihi/Received : 16.11.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 09.12.2019

Atıf/Citation

KARAKOÇ KAYGUSUZ, Özge (2019). Kelimelerin Yolculuğu: Herat Ekolü Tezkirelerinden Heşt Bihişt'e Şair ve Şiir Niteleyicileri, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (4), 499-535
DOI: 10.34083/akaded.647507

Öz

Türk Edebiyatında şair biyografileri içerisinde önemli bir yeri olan *Heşt Bihişt*, Anadolu sahasında yazılmış ilk tezkiredir. Tezkirenin yazarı Sehî Bey (ö. 1548/1549), eserin sebab-i te'lif bölümünde tezkireyi kaleme alırken, bugün Herat Ekolü tezkireleri olarak isimlendirilen üç tezkireden yararlandığını ifade eder. Bu tezkireler: *Bahâristan*, *Devletşâh* ve *Mecâlisü'n-Nefâyis*'tir. İkişi Farsça biri Türkçe kaleme alınmış olan bu tezkireler tabakat usulüyle yazılmışlardır. Sehî Bey de eserini bu usule uygun şekilde kaleme almıştır. *Heşt Bihişt* ile Herat Ekolü tezkirelerinin ortak özelliği sadece şekille sınırlı kalmaz. Biyografiler aktarılırken kullanılan ifade kalıplarında ve terim olup olmadığı üzerinde tartışmalar bulunan şiir ve şair niteleyicilerinde de benzerlik görülür.

Bu çalışmanın amacı, *Heşt Bihişt*, *Devletşâh*, *Bahâristan* ve *Mecâlisü'n-Nefâyis* örnekleminde tezkirelerin biyografi kısımlarında kullanılan şiir ve şair niteleyicilerinin ortaklığını, aynı zamanda tezkire geleneği içerisinde Fars Edebiyatından Türk Edebiyatına geçen tezkire terminolojisi ya da daha ihtiyatlı bir söylemle tezkirelerdeki şiir ve şair niteleyicilerini tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Heşt Bihişt, Devletşâh Tezkiresi, Bahâristan, Mecâlisü'n-Nefâyis, tezkire, Türk Edebiyatı, Fars Edebiyatı.

***Journey of the Words: Poetry and Poetry Qualifiers from Herat School
Biographies to Heşt Bihîşt***

Abstract

Heşt Bihîşt, which has an important place among the poets' biographies in Turkish Literature, is the first ever written in the field of Anatolia. Sehi Bey (d. 1548/1549), the author of the tezkire, states that while he wrote the tezkire in the reason of writing of the work, he benefited from the three tezkires called Herat School tezkires. These tezkires are Bahâristan, Devletşâh and Mecâlisü'n-Nefâyis. These tezkires, two of which were written in Persian and one in Turkish, were written by tabakat method. Sehi Bey as well wrote his work in accordance with this procedure. The common feature of the Heşt Bihîşt and Herat School tezkires is not limited to form. Similarities are found in the expression patterns used in the transfer of biographies and in the poetry and poet qualifiers whose debates on whether or not terms exist.

The aim of this study is to find out the partnership of poetry and poet qualifiers used in biography parts of the tezkires in the sample of Heşt Bihîşt, Devletşâh, Bahâristan and Mecâlisü'n-Nefâyis, and also in the tezkire tradition, which was translated from Persian Literature to Turkish Literature with a tezkire terminology or more prudent to identify the qualifiers.

Key Words: *Heşt Bihîşt, Devletşâh, Bahâristan, Mecâlisü'n-Nefâyis, tezkire, Turkish Literature, Persian Literature*

Giriş

Türk diliyle kaleme alınmış tezkireler içerisinde Anadolu’da yazılmış olan ilk tezkire, Sehî Bey’in *Heşt-Bihişt* adlı eseridir. Yazar eserinin mukaddimesinde bu eseri yazarken birkaç tezkire incelediğini bu tezkireleri inceledikten sonra kendisinde tezkire yazma fikrinin oluştuğunu şu kelimelerle ifade eder:

“[...]*Emîr Devletşâh ki ziver-i dâniş ü fazîlet ile ârâste ve huli-i fakr u kanâ‘at ile pîrâste olup tekâ‘üd ihtiyâr idüp kalmış idi ol dağı bu fâyifenüñ zübdesin ve bu fırkanuñ güzîdesin cem’ idüp Tezkiretü’ş-şu‘arâ diyü ad virüp kitâb itmîşdür*(İpekten vd. 2017:5)”

“*Bu fakîr ü haqîr-i şikeste-hâtır kütüb-i mezkûreyi mütedâvil ü mütetebbi‘ olup Mecâlisü’n-nefâ‘is ile dil-i gâmgîn enîs ve Bahâristân-ı dil-sitân ile dîde-i nemgîn mûnis olup her birinüñ müfâla‘asından câna râhat ve dil-i bîmâra şîhhat irüp hâtır- ı fâtırâ huţûr u halecân ve dil-i nâşâda mürûr u güzêrâni derdi ki memleket-i Rûmda izhâr u iştihâr bulan fużalâ vü şu‘arâ ‘azîzlerüñ adına dağı bir risâle olsa...* (İpekten vd. 2017:5)”.

Daha sonra yine eserin giriş kısmında Sehî Bey bugün Herat Ekolü¹ olarak isimlendirilen Molla Câmî’nin (ö. 1492) *Bahâristan*, Devletşâh’ın (ö. 1495) *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, Ali Şîr Nevâyî’nin (ö. 1501) *Mecâlisü’n-Nefâyis* adlı eserinden övgüyle bahseder. *Heşt-Bihişt* incelendiğinde yapısal olarak eserin, anılan bu üç eserle aynı modelde yani tabakat sistemiyle yazıldığı görülecektir. Herat Ekolü tezkirelerini detaylı bir şekilde inceleyen ve bu incelemenin kendisinde yeni bir tezkire yazma fikri oluşturduğu Sehî Bey’in, adı geçen tezkirelerle sadece yapısal olarak benzer olmadığı görülür. Şekil benzerliğinin yanı sıra biyografik anlatımda kullanılan kalıp ifadeler, övgü

¹*Bahâristan*, *Devletşâh Tezkiresi* ve *Mecâlisü’n-Nefâyis* adlarıyla anılan bu üç eser Herat’ta yazıldıkları için “Herat Ekolü Tezkireleri” olarak adlandırılırlar.

ve yergi ifadeleri ile şiir ve şair değerlendirmelerinde kullanılan kelimelerde de benzerlik görülür.

Sehî Bey'in tezkiresini yazarken etkilendiği söz konusu tezkirelerin, kendi arasında bir etkileşimi var mıdır? Yazarları tezkire mukaddimelerinde model aldıkları eserlere dair bir beyanda bulunmuşlar mıdır? Tezkireler arasında şekil ve üslûp olarak benzerlikler mevcut mudur? Bu sorulara verilecek cevap, Herat Ekolü tezkireleri özelinden tezkirelere özgü ifadelerin Farsça'dan Türkçe'ye geçişini izlemeye de olanak sağlayacaktır.

Bahâristan, Herat ekolü olarak isimlendirilen bu üç eserin kronolojik olarak ilkidir. 1478 yılında yazılmış Farsça bir eser olup müstakil bir tezkire olmamakla birlikte sadece yedinci tabakasında şair biyografilerine yer verilmiştir. *Devletşâh Tezkiresi* ise 1478 yılında Farsça yazılmış müstakil bir tezkiredir. *Bahâristan*, Herat Ekolü içerisindeki ilk tezkire olduğundan diğer iki tezkireye atıfta bulunması olası değildir. Fakat Devletşâh, eserinin sebebi te'lif kısmında tıpkı Sehî Bey gibi amacının şairlerin unutulmasını engellemek olduğunu ifade eder. Sehî Bey'den farklı olarak, bu dünyadan iyi bir şey yapmadan göçüp gitmek istemediğini de söyler. Bunu yaparken ilham kaynağının Molla Câmî'nin bir rubâisi olduğunu belirterek rubâiyi eserine alır (Lugal 1977: 35-39). Bununla birlikte eserinde *Bahâristan*'dan bahsetmez. Ne *Bahâristan*'da ne de *Devletşâh Tezkiresi*'nde kendilerinden önce yazılmış herhangi bir tezkireye atıfta bulunulmuştur. Bunun her iki tezkire için ayrı sebepleri olabilir: *Bahâristan* müstakil bir tezkire olmadığından Molla Câmî, sebep-i te'lif kısmında bundan bahsetmemiş olabilir. Devletşâh'a gelince, sebep-i te'lif kısmında Câmî'den ve onun rubâisinden etkilendiğini ifade eder. Ayrıca kapsamlı bir şekilde yazdığı Câmî biyografisinde de Câmî'nin diğer eserlerini zikretmesine rağmen *Bahâristan*'dan ve Fars sahasında yazılmış diğer biyografik eserlerden bahsetmez. Devletşâh'ın diğer tezkirelerden haberi olmaması zayıf bir ihtimaldir. Kuvvetle muhtemel Devletşâh, geleneğin getirdiği bir özellik ya da bugün bilmediğimiz bir sebeple bu eserlerden bahsetmemiştir. Devletşâh'ın Fars Edebiyatının biyografik kaynaklarını bilmiyor oluşunun pek olası olmadığına bir diğer delili de; Arap Edebiyatındaki şairlerden ve biyografik eserlerden haberdar olup bu şairleri eserine dâhil eden bir

yazarın, kendi dilinde yazılmış Farsça tezkirelerden habersiz olmasının pek mümkün olmamasıdır. Yine Devletşâh'ın, *Bahâristan*'la şair ve şiiir niteleyicileri açısından benzerliği Devletşâh'ın *Baharistân*'ı bildiği hatta üslûbunu yakından tanıdığını düşündürmektedir.

Herat Ekolünün bir diğer tezkiresi ise ilk Türkçe tezkire olan Ali Şîr Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-Nefâyis* adlı eseridir. Nevâyî de tıpkı Sehî Bey gibi amacının şairlerin adlarının unutulmamasını sağlamak olduğunu söyler ardından *Bahâristan* ve *Devletşâh* tezkirelerine şu cümlelerle atıfta bulunur: "*Bahâristan* atlığ kitâbıda kim sikiz ravza açıp..., " [...] bir ravzasını bu mevzun nevâlig belâbil ve maṭbû 'şadâlig 'anâdil gül-bâng idin reşk-i nigâr-ḫâne-i Çîn ve gayret-i firdevs-i berin kılıpdur. (Eraslan vd. 2015:4)", "*Ve Emîr Devlet-şah...Tezkiretü'ş-Şu'arâ* atlığ kitâb bitipdür, vâḫî'a besî zaḫmet tartıpdur ve bu tâyifeni yaḫşî cem' kılıpdur" (Eraslan vd. 2015:4). Bu ifadelerden Nevâyî'nin, *Bahâristan* ve *Devletşâh* tezkirelerini görüp incelediği anlaşılmaktadır. Bu bilgiler ışığında, Herat Ekolü tezkirelerinin de birbirlerinden (Molla Câmî hariç) etkilendikleri anlaşılmaktadır.

Herat Ekolü tezkireleri incelendiğinde, tezkirelerin tabakat usûlüyle yazıldığı görülür. Molla Câmî, şair biyografilerini anlattığı kısımda "hikâyet" ve "mesnevî" başlığı altında bir hikâyeye anlatır. Devletşâh, tezkiresinde "mesnevî" başlığını kullanmayıp yalnızca "hikâyet" başlığıyla biyografilerin içine hikâyeler yerleştirir. Ali Şîr Nevâyî ise bu başlıkları kullanmayıp biyografilerden sonra, biyografisini yazdığı şairin şiiiriyle biyografiyi tamamlamıştır. Buradan hareketle Herat Ekolü tezkire yazarları -her ne kadar eserlerini yazarken şekil olarak birbirlerine benzeseler de- eserlerini oluştururken yalnızca gelenek etkisinde kalmamış, kişisel tercihlerini eserlerine yansıtmışlardır yorumu yapılabilir. Sehî Bey de bu üç modelden Ali Şîr Nevâyî'yi örnek almış ve biyografilerine ekleme olarak yalnızca şiiir örnekleri vermiştir. Sehî Bey ve Nevâyî'nin, kendilerinden veya eserlerinden bahsettikleri kısımlar da benzerlik gösterir. Her iki tezkirede eserlerinden bahsederken "muhtasar" ifadesini kullanmışlardır. Hatta kendilerinden bahsederken de "fakîr" kelimesini kullanırlar. Muhtasar ifadesi veya muadili bir ifadeye *Bahâristan* ve *Devletşâh Tezkiresi*'nde yer verilmeyip Devletşâh sadece bir yerde kendisinden bahsederken "hakîr" ifadesini kullanmıştır.

“*Kerem ü büzürgi mi nemāyed ü ber in hākir nīz vācib est*” (Browne 1901:99). Tezkirecilerin bu tür ifadeleri kullanmaları tevazu göstermelerinin bir sonucudur².

Herat Ekolü tezkireleri ile *Heşt Bihîşt*'in biyografik bilgiyi aktarma tarzı ile şiir ve şair niteleyicilerinde de benzerlikler görülmektedir. Bu çalışmada kelime kadrolarından yalnızca şair ve şiir niteleyicilerine değinilecek, elde edilen sayısal veriler ışığında çıkarım yapılmaya çalışılacaktır³.

1. Herat Ekolü Tezkireleri ve Heşt Bihîşt'te Kullanılan Şair ve Şiir Niteleyicileri

Tezkirelerin birincil amacı yazarlarının da belirttiği gibi şairlerin unutulmasını önlemektir. Öne çıkmış amacı bu olsa dahi tezkirecilerin arka planda yerleştirdikleri bir amaç daha vardır: İdeal şair portresi çizmek (Tolasa 2002:371). “Tezkireci için asıl önemli olan, güzeli ve örnek olanı bulup değerlendirebilmektir. Güzeli olmayanın veya çirkin olanın sergilenmesi onun için ikinci veya geri planda kalır. Zaten işin en başında, şairler için tezkireye alınırken, anlayış olarak bir seçme hâli de söz konusudur (Tolasa 2002:371).” Her tezkireci -nesnellikleri tartışmalı olsa bile- aynı zamanda birer tenkitçidir. İnceledikleri şairlerin iyi veya kötü yönlerini belirtir ve şairlikleri hakkında hatta şiirler hakkında yorumlar yaparak kendilerinin aynı zamanda tenkitçi ve şiir yazma konusunda mahir olduklarını hissettirirler. Şiirler ve şairler hakkında kullanılan kelime ve

² Çünkü fakir kelimesinin sözlük anlamı “ben”, “bendeniz” olup tevazu ifadesidir. Tasavvuf yolunu tutanlar “ben” yerine “biz” yahut çok defa, hatta hemen hemen umûmiyetle “fakir”, “fakîriniz” derler, yanılarak “ben” derlerse hemen sözlerine “benliğime lânet” deyimini eklerler (Kubbealtı Lügati, <http://www.lugatim.com/s/FAK%C4%B0R>). Bu bilgiler ışığında Ali Şîr Nevâyî ve Sehî Bey'in kendi eserleri için “muhtasar” veya “risale” ifadelerini kullanmaları da tevazu göstergesidir

³ Bu çalışma hazırlanırken dört eserden faydalanılmıştır: Bunlardan ilki olan *Bahâristan* için Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki 3171 nolu matbû eserinden; ikincisi olan *Devletşâh Tezkiresi* için Edward G. Browne'nin Cambridge 1901 yılında yayınladığı matbû nüshadan, *Mecâlisü'n-Nefâyis* için Kemal Eraslan ve Naci Tokmak'ın Latin harflerine aktardığı çalışmadan, *Heşt-Bihîşt* için ise Kültür Bakanlığı e-kitap bölümündeki eserin tenkitli metninden faydalanılmıştır.

mefhumlarla alakalı yapılan kısa yorumlarla tezkireciler ideal şairi ortaya koymaya çalışırlar. Bunu yaparken şairleri veya şiirleri uzun uzadıya anlatmayıp kısa sözlerle çok şey ifade etme yoluna giderler. Çünkü tezkireler biyografik nitelikli olmalarının yanı sıra edebî eserlerdir. Bu yüzden tezkireciler mümkün olduğu kadar az sözle çok şey anlatma amacı içindedirler. Tezkirelerde de bunu sağlayan ifadelerden biri niteleyicilerdir.

“Tezkirelerde hem şairin edebî kişiliği hem de şiirleri için pek çok değerlendirme sıfatı kullanılır. Bu sıfatların sözlük anlamlarına bakarak neler kastedebileceği konusunda bir şey söylenebilirse de, devrinin birer sanat ve eleştiri ifadesi olarak bunların bugünkünden az çok farklı, çağının edebî-estetik bilgi, kültür, düşünce ve anlayışlarından kaynaklanan kendine özgü bir anlam taşıdıkları da muhakkaktır. Ancak tezkireler birer bilgi veya nazariyat kitabı olmadığı için, bu konularda tezkirecilerce yapılmış bir tanımlama veya aydınlatıcı açıklamalara rastlanmaz. Tezkirelerde bu konularda rastlanabilecek bilgi veya açıklama, ancak, kullanım yeri, sebebi, vesilesi ve özellikle belirli şiir parçalarının somut eleştirisi dolayısıyla belirecek bir takım ipuçlarından ibaret kalmaktadır (Kılıç 2003:110)”. Tezkirecilerin kullandıkları bu sıfatlar sadece bir şair ve şiir niteleyicisi olmayıp aynı zamanda arkasında bir gelenek fikrini düşündürür. Bu düşünceden hareketle, Sehî Bey’in tezkiresini merkeze alarak Herat Ekolü tezkirelerinde kullanılan şair ve şiir niteleyicileri karşılaştırılmıştır. Aşağıdaki tabloda ortaklıkları gözetilmeksizin dört tezkirede kullanılan şair ve şiir niteleyicileri alfabetik olarak verilmiştir:

Heşt- Bihîşt	Bahâristan	Devletşâh Tezkiresi	Mecâlisü'n- Nefâyis
acâyib-i ma'ânî	ârif	âdil	âm-firîb
âkıl ü dâhâ	bedî u latîf	âdil-sîret	aybgûne
âmgîr	çaşni	âkıl	abdâl-veş
abîd ü zâhîd	dikkat	âlim	âmî
acâyib	dil-keş	âlim-perver	ammî

adâlet-dîsâr	fâsîh u sühan- güzâr	ârif	asîl
âlim ü fâzîl	fâzîl	ârifâne	âşîkâne
ayyâş	hâli ez letâfeti nist	âşîkâne	aşûfte-sâr
bârik-fehm	has	basît	âteşîn
bedîhe-gûy	hoş-âyende	bezîrgân-ı din	âteş-nâk
belîğ	hûb	bî-nâzîr	âzâde-veş
bî-bedel	kafeyehâ-yı teng	celf ü âmî	bâz-güne
bi-dîrig	kâmil	ciddî	bed
bîkr	latîf u matbû'	dânişmend	bed-hûy
bi-misl	letâfet ü selâmet	dânişmendâne	bed-zebân
bî-pervâ	mâhir	dikkat-tâb'	bî-edebâne
çalâk	masnû'	dil-pezîr	cân-güdâz
derdmend	mergûb	dil-sûz	celed
derdmendâne	meşhûr	dindâr	çaşni
derdnâk	mevâiz u hikem	ehl-i dil	dânişmend
dervîş-nihâd	muhterî-tâb'	fâsîh	dervîş
dilâver	pâkize	fâzîl	dervîşâne
dil-pezîr	pesendîde	ferîşte tâ'et	dervîş-veş
divâneveş	redifhâ-yı garîb	garrâ	dil-âşub
ehâss	revâni	germ	dil-firîb
ehl-i dil	rûşen	hâli ez hâli nist	dilir
ehl-i zevk	selâset	hasen-siret	dil-pezîr
emsâl-amiz	selîka	hekîm-şive	dil-rübâyende
ercümend	şive-i garîb	hoş-gû	divâne-vâr
evbâş	tâb'ı hoş	hûb	fakîr

fâsîh	tîz-fehm	hünermend	fânî-veş
fâsîh ü belîğ	yek dest ü hem- vâr	kâmil	fâzîl
fâzîl		latîf	ferâgat-dost
fazîlet-disâr		mâ'rûf	galat
fazl u kemâl		mâhir	garâbet-rûy
ferah-fezâ		masnû'	garîb
fuhşîyyât-ı nâ- fercam		matlâ'-ı fahriyye	garrâ
garâyîb-i letâyîf-i insânî		meczûb	germ ü pür-şûr
garâyîp		merdâne	güstâhane
garrâ		merd-i kittâl	habîs-şive
girân-ı cân		meşhûr	hamîde
güşâde-dil		muhkem-gû	hayâl-engîz
güzel		muhteşem	hekîm-veş
hafîf		muvahhid	hem-vâr
hâlden hâli degül		müdebbir	hezl-âmiz
harîf		mükemmel	hezzâl
hasen		mükerrem	hezzâl-tâb'
hayâl-engiz		mülâyim	hîre
hekim-i kâmil		müşkil	hoş-baş
hem-vâr		mütedeyyin	hoş-muhâvere
hoş-âyende		nâ-itimâd	hoş-nüvis
hoş-tâb'		nâzik	hoş-tâb'
hûb		nâzikî-keâm	hûb
hûb-idrâk		nedîm-şive	hurd-i hâligâ

hulki hasen		nîgû-hulk	kadîmâne
hurde-bîn		nîgû-nihâd	kânî
ışk-âmiz		nîgû-suret	kem-suhan
işvekâr		nîk-sûret	laûbâli-veş
kâdir		pakîze-siret	letâfet
kâmil-i devrân		pehlivân	levend-veş
kem-yâb		pesendîde	masnû'
latîf		rekîke	me'ânî-i garîbe
latîfe-güne		revân u pâkîze	mergûb
laûbâli		revân u saf	meşhûrrak
letâfetden hâli degül		sâde	mev'îze
lezîz		sâde dilân	mu'accîb
mâhir		sâdık	muhterî
masnû'		sâf u revân	murtâz
matbû		sâfi	mülâyim
mekârim-i ahlâk		sâhib-cemâl	müselman-veş
melek-sîret		sâhib-nâmus	müstahzen
merdâne		selîk-suhan	müştakâne
muhayyel		ser-âmed-i rûzgar	müte'ayyin
muhterem		seyyidî	mütedeyyin
muhterî'		suhan-ı mülâyim	mütekebbir
munsif		suhan-şinâs	nâ-murad-şîve
mütedil		şicâ	nedîm-veş
mükemmel		şîve-yi mey	otlug
mülâyim		şûr	pâk

mümtâz		tâb'ı kadir	pâkîze
mümtâzü'l-asr		tâb'ıselîm	perhîz-kâr
müntehâ		tîz-zebân	puhte
müstahzen		zayıf	rânâ-sıfat
müstesnâ		zîba	rengîn
nâzük		zihni müstakîm	revân
nazük-vücûd		zihni selim	rüsvâ
nefis ü matbû'		zü-fünûn	sâde
nîk-haslet			sâhib-kemâl
nîk-rû			sebük-rûh
nükte-perdâz			sefih
pâk			sefihâne
pâk-nihâd			selâset
pehlevân			selîka
pesendîde			selîs
puhte			sûznâk
pür-şevk			şîrîn
ranâ			şûh-tâb'
rindâne			şükûfte-tâb'
sâfi-dil			teberrükî
salâhiyet-şîâr			tünd-hûy
sâl-hurde			türkâne
sebük			yahşı
selâset			yahşırak
selikî-tâb			yek-dest
selîs			yetîm-veş
serî'ü'l-fehm			zibâ

sirkat			zü-funûn
suhân-âferin			
sûznâk ü münakkah			
şirîn			
şivedâr			
tarz-ı hass			
tufeylî			
üstâd			
yek-dest ü hem- reng			
yûsuf-sûret			
zarîf			
zekâvet			
zenâne-reng			
zibâ			
zihni guşâde			
zihni rûşen			
zü-funûn			

Bahâristan'da 38, *Devletşâh Tezkiresi*'nde 149, *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te 459, *Heşt Behişt*'te 241 şair hakkında bilgi verilmiştir. Bu şair biyografilerinde, *Bahâristan*'da 32, *Devletşâh Tezkiresi*'nde 88, *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te 109 ve *Heşt Behişt*'te 125, şair ve şiir niteleyicisi kullanılmıştır. Verilen sayısal ifadeler incelendiğinde tezkirecilerin bahsettikleri şair sayısı ile kullanılan niteleyiciler paralellik göstermektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur ki; *Mecâlisü'n-Nefâyis*'deki şair biyografileri sayısı dikkate alındığında, niteleyicilerin diğer tezkirelere göre daha fazla olması beklenir fakat *Heşt-Behişt*'te şair sayısı *Mecâlisü'n-Nefâyis*'ten az olmasına rağmen niteleyicilerin daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Bunun sebebi yukarıdaki listenin

tekrarlar gözetilmeksizin oluşturulmasıdır. Tekrarlarla birlikte kullanım sıklığına bakıldığında *Mecâlisü'n-Nefâyis*'in niteleyicilerinin diğer tezkirelere göre daha fazla olduğu görülecektir.

1.1.Şair Niteleyicileri

Tezkireciler şairin doğum yeri, aile durumları hakkında bilgi verdikten sonra şairin kendisi hakkında bilgi verir. Bu bilgiyi verirken pek çok niteleyici kullanmışlardır. Bu niteleyicileri, anlam olarak uyumlu olmasının yanında seciyi oluşturmak için de kullanmışlardır. Şair niteleyicileri, tezkirecinin kendi kanaatiyle oluşturulmuş sıfatlar olduğundan bu kelimelerin doğruluğu ve yanlışlığı konusunda yorum yapmak güçtür. Şair niteleyicileri şairin fiziki özelliklerini, şairliğini anlatan niteleyicilerden oluşur:

Şiir Niteleyicileri	Heşt- Bihîşt	Bahârîstan	Devletşâh Tezkiresi	Mecâlisü'n-Nefâyis
abdâl-veş				+
abîd ü zâhid	+			
adâlet-dîsâr	+			
âdil			+	
âdil-siret			+	
âkıl	+		+	
âlim ü fâzıl	+			
âlim-perver			+	
âmî				+
ammî				+
ârif	+	+	+	
asîl			+	

aşıkâne			+	
aşüfte-sâr				+
ayyâş	+			
âzâde-veş				+
bârik-fehm	+			
bâz-gûne				+
bed-huy				+
bedîhe-gûy	+			
bed-zebân				+
beliğ	+			
bezirgân-ı din			+	
bî-dîrig	+			
bî-nâzir	+		+	
bî-pervâ	+			
celed				+
cevdet-i tâb'	+			
çalak	+			
dânişmend	+		+	+
derdmend	+			
derviş-nihâd	+			
dervişâne				+
derviş-veş				+
dikkat-tâb'			+	
dilâver	+			
dilir				+
dil-pezîr	+		+	+
dindar			+	

divâneveş	+			
ehl-i dil	+		+	
ehl-i fazl	+			
ehl-i zevk	+			
ercümend	+			
evbâş	+			
fakîr	+			+
fânî-veş				+
fâsîh	+		+	
fâsîh ü belîğ	+			
fâzîl	+	+	+	+
fazilet-disâr	+			
fazl u kemâl	+			
ferâgat-dost				+
ferište tâ`et			+	
fetânet	+			
germ			+	
germ ü pür-şûr				+
güşâde-dil	+			
güzel	+			
habîs-şive				+
hamîde				+
harîf	+			
hasen	+			
hasen-siret			+	
hekîm-i kâmil	+			
hekîm-şive			+	

hekîm-veş				+
hezzal				+
hîre				+
hoş-baş				+
hoş-gû			+	
hoş-muhâvere				+
hoş-nüvis				+
hoş-tâb'	+	+	+	+
hûb	+	+	+	+
hûb-hû	+			
hûb-idrâk	+			
hur-d-i hâliga				+
hünermend			+	
kâdir	+			
kamîl	+			
kâmil-i devrân		+	+	
kânî				
kem-suhan				+
latîf	+		+	+
laûbâli	+			+
laûbâli-veş				+
levend-veş				+
ma'rûf			+	
mahîr	+	+	+	+
meczub			+	
mekârim-i ahlâk	+			
melek-sîret	+			

merdâne			+	
merd-i kittâl			+	
mergûb	+	+		+
meşhûr	+	+	+	+
mu'accib				+
muhkem-gû			+	
muhterem	+			
muhterî	+			+
mûhterî-tâb'		+		
muhteşem			+	
munsıf	+			
murtaz				+
muvahhid			+	
müdebbir			+	
mükemmel	+		+	
mükerrem			+	
mülâyim			+	
mümtâzü'l-asr	+			
müselman-veş				+
müstahzen	+			
müte'ayyin				+
mütedeyyin			+	+
mütekebbir				+
nâ-itimad			+	
na-murad-şîve				+
nâzük	+	+	+	+
nâzük ü mevzun	+			

nâzük-dil	+			
nâzük-mizâc	+			
nâzük-vücûd	+			
nedîm-şîve			+	
nedîm-veş				+
nî-gû hulk			+	
nîk-haslet	+			
nîk-rû	+			
nîk-sûret			+	
pâk	+			
pakîze			+	+
pakîze-sîret			+	
pâk-nihâd	+			
pehlevân	+		+	
perhîz-kâr				+
pesendîde	+		+	+
puhte			+	+
pür-şevk	+			
rânâ-sıfat				+
rengîn	+			+
revân				+
rûsvâ				+
sâde				+
sâdedilân			+	
sâdık			+	
saf u revân			+	
sâfî-dil	+			

safî			+	
sâhib-cemal			+	
sâhib-fazl	+			
sâhib-himmet	+			
sâhib-hüner	+			
sâhib-kemâl	+			+
sâhib-nâmus				
salâhiyet-şîâr	+			
sâl-hurde	+			
sebük-rûh				+
sefih				+
selikî-tâb	+			
ser-âmed	+			
ser-âmed-i ruzgar			+	
seyyidî			+	
sirkat	+			
suhan-âferin	+			
suhan-şinas			+	
şâir ü fâzıl	+			
şicâ			+	
şirin-gûy				+
şûh-tab'				+
şükûfte-tâb'				+
tâb'ı dikkat				+
tâb'ı hoş		+		
tâb'ı kadir			+	
tâb'ı kerîm			+	

tâb'ı selîm			+	
tâb'ı zarîf			+	
taltîf-i kelâm eylememek	+			
tîz-fehm		+	+	
tîz-zebân			+	
tufeylî	+			
tünd-hûy				+
üstâd	+		+	+
yahşı				+
yetîm-veş				+
yûsuf-sûret	+			
zarîf	+	+		
zayıf			+	
zekâvet	+			
zenâne-reng				
zîba			+	+
zihni guşâde	+			
zihni müstakîm	+		+	
zihni pâk	+			
zihni ruşen	+			
zihni selim	+		+	
zü-fünûn	+		+	+

Yukarıdaki tabloda dört tezkire içerisinde bulunan şair niteleyicileri verilmiştir. Bu tabloya göre tezkirelerde 196 şair niteleyicisi tespit edilmiştir. Şair niteleyicilerinden 17 kelime olumsuzluğu bildiren kelimelerdendir. Bu kelimeler; *bed-hûy*, *bed-zebân*, *kem-suhan*, *levend-veş*, *laûbâli*, *merd-i kittâl*, *nâ-itimâd*, *rüsvâ*, *sefih*, *sirkât*, *tünd-hûy*, *tâltif-i kelâm eylememek*, *tîz-zebân*, *hire*, *hezzâl*, *habîs-şîve* ve *evbâştır*. Yani dört tezkiredeki şair niteleyicilerinin

%9'u olumsuz ifadeleri ihtiva eder. Bu veriye göre “Tezkireciler genel olarak şairler hakkında olumlu ifadeler kullanmıştır.” denilebilir. Bunun dışında *nâzûk, fâzıl, hûb, mâhir, hoş-tâb’, meşhur* kelimeleri dört tezkirede de ortak olarak kullanılan niteleyicilerdir. Tezkireciler, şairler hakkında bilgi verirken birbirleriyle tamamen aynı niteleyicileri kullanmamışlardır. Aşağıdaki tabloda şairlerin ortak kullandıkları niteleyiciler verilmiştir:

Heşt Bihişt – Mecâlisü’n-Nefâyis	Fakîr, laûbâli, muhterî, rengîn, sâhib-kemâl
Heşt Bihişt- Devletşâh Tezkiresi	Âkıl, bî-nâzir, ehl-i dîl, fâsîh, mükemmel,pehlivân, zihn-i müstâkim, zihn-i selîm.
Heşt Bihişt- Bahâristan	-
Heşt Bihişt – Bahâristan- Devletşâh T.	ârif
Heşt Bihişt- Bahâristan- Mecâlisü’n-Nefâyis	Mergûb, zarîf
Heşt Bihişt-Mecâlisü’n-Nefâyis - Devletşâh T.	Dânişmend, dil-pezir, lâtif, pesendîde, üstâd, zü-fünûn

Tabloda *Heşt Bihişt* merkeze alınarak diğer tezkirelerde ortaklığı olan niteleyiciler listelenirken, model aldığı Herat ekolü tezkirelerden şiir ve şair niteleyicileri açısından da etkilenip etkilenmediği ve tür üslûbunun oluşum ve gelişiminde *Heşt Bihişt*'in yerini sorgulamak amaçlanmıştır. *Heşt Bihişt* ve Herat Ekolü tezkirelerinde kullanılan niteleyicilerin benzer olması -ki bu niteleyiciler tezkirede tekrarlı olarak oldukça fazla kullanılır- üslûbunda tür etrafında şekillendiğini yani tezkirelerin tür olarak kendine mahsus kelimelerinin var olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ortaklığı olan kelimelerin dışında aynı manayı ihtiva edecek şekilde fakat tamlama içinde kullanılan kelimeler de vardır. Örneğin kâmil niteleyicisi tek başına *Heşt Bihişt*'te kullanılmış olmasına karşın aynı kelime “kâmil-i devrân” olarak *Bahâristan* ve *Devletşâh* tezkirelerinde kullanılmış yine “muhterî” kelimesi *Heşt Bihişt* ve *Mecâlisü’n-Nefâyis* tezkirelerinde geçerken aynı kelime “muhterî-tâb” şeklinde *Bahâristan* tezkiresinde kullanılmıştır. Farklı olarak “pehlivan”

kelimesi *Devletşâh Tezkiresi* ve *Heşt Bihişt*'te kullanılan şair niteleyicisidir. Bu niteleyici *Heşt Bihişt*'te üç kez, *Devletşâh Tezkiresi*'nde bir kez kullanılmıştır. *Heşt Bihişt*'te bu niteleyicinin kullanıldığı üç biyografide de şairlerin müzik ile uğraşması, kelimenin müzik ustalarını belirten bir niteleyici olduğunu düşündürmüştü de *Devletşâh Tezkiresi*'nde bu niteleyicinin geçtiği biyografide, şairin müzik bilgisi hakkında bir anlatıma rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu niteleyici ya *Heşt Bihişt*'te tesadüf eseri kullanılmış ya da Fars Edebiyatından Anadolu'ya geçerken kullanım alanını değiştirmiştir. Sehî Bey'in bu niteleyiciyi eserinde üç kez kullanması niteleyicinin tesadüf eseri kullanılması fikrini zayıflatmaktadır. Bu yüzden bu niteleyici Anadolu'ya geçerken kullanım alanını değiştirmiştir denilebilir. Bu ifadeyi kesinleştirebilmek için niteleyicinin Anadolu Sahası'ndaki diğer tezkirelerde durumuna bakılmalıdır.

1.1. Şiir Niteleyicileri

Şiir niteleyicileri, şair niteleyicilerine kıyasla doğruluğu hakkında yorum yapılabilmesi daha rahat olan niteleyicilerdir. Bunun şartı da tezkirecinin nitelediği şiiri bir örnekle delillendirmesidir. *Heşt Bihişt* ve Herat Ekolü tezkireleri şiir niteleyicilerini kullanmış fakat bunu bir şiirle örneklendirmek konusunda zayıf kalmışlardır. Örneklerin az olması bu durumun tezkireciler için geleneği devam ettirme kaygısı neticesinde olduğunu düşündürür.

Şiir Niteleyicileri	Heşt- Bihişt	Bahâristan	Devletşâh Tezkiresi	Mecâlisü'n- Nefâis
acâyib-i ma'ânî	+			
âm-firîb				+
âmgîr	+			
aybgûne				+
acâyib	+			
ârifâne			+	

âşıkâne			+	+
âteşîn				+
âteş-nâk				+
basît			+	
bed				+
bedî u latîf		+		
bî-bedel	+			
bî-edebâne				+
bikr	+			
bi-misl	+			
cân-güdâz				+
celf ü âmî			+	
ciddî			+	
çaşni	+	+		+
çendan		+		
çendân hazz olunmaz	+			
danişmendâne			+	
derdmendâne	+			
derdnâk	+			
dikkat		+		
dil-âşûb				+
dil-firîb				+
divânereng				
dil-pezir	+		+	+
dil-rübâyende				+
dîl-sûz			+	+
dîvâne-vâr				+

ehâss	+			
emsâl-âmiz	+			
fasîh u sühan-güzâr		+		
ferah-fezâ	+			
fuhşiyât-ı nâ-fercam	+			
galat				+
garâbet-rûy				+
garâyib-i letâyif-i insânî	+			
garâyib	+			
garîb				+
garrâ	+	+	+	+
girân-ı cân	+			
güstâhâne				+
güzel	+			
hafif	+			
hâlden hâli degül	+			
hâli ez hâli nist			+	
hâli ez letâfeti nist		+		
has		+		
hayâl-engîz	+			+
hem-vâr	+			+
hezl-âmiz				+
hoş-âyende	+	+		
hûb		+		+
ışk-âmiz	+			
işvekâr	+			
kadîmâne				+

kafeyehâ-yı teng		+		
kem-yâb	+			
latîf	+			
latîf u matbû'		+		
latîf ü masnû	+			
latife-gûne	+			
letâfet				+
letâfet ü selâmet		+		
letâfetden hâli degül	+			
lezîz	+			
masnû'	+	+	+	+
matbû	+			
matlâ'-ı fahriyye			+	
me'ânî-i garîbe				+
merdâne	+			
mergûb				+
meşhûr	+	+	+	+
mev'îze	+	+	+	+
mevâiz u hikem		+		
muhayyel	+			
mûtedil	+			
mükemmel	+			
mülâyim	+			+
mümtâz	+			
müntehâ	+			
müstahzen				+
müstesnâ	+			

müşkil			+	
müştakâne				+
nazîki-kelâm			+	
nazûk ü pâk	+			
nefis ü matbû	+			
nükte-perdâz	+			
otlug				+
pâk				+
pâkîze				+
pesendide	+	+	+	+
pûhte	+			+
ranâ	+			
redîfhâ-yı garîb		+		
rekîke			+	
rengîn				+
revân				+
revân u pâkize			+	
revân u saf			+	
revânî		+		
rindâne	+			
rûşen		+		
sâde			+	
sebük	+			
sefihâne				+
selâset	+	+		+
selâset ü letâfet	+			
selika		+	+	+

selîs	+			+
serî'ü'l-fehm	+			
suhan-ı mülâyim			+	
sûznâk				+
sûznâk ü münakkah	+			
şîrîn	+			+
şivedâr	+			
şîve-i garîb		+		
şîve-yi mey			+	
şûr			+	
tarz-ı hass	+			
teberrükî				+
türkâne				+
yahşırak				+
yaman düşmemek	+			
yek-dest				+
yek-dest ü hem-reng	+			
yek-dest ü hem-vâr		+		
zîbâ	+		+	

Tabloda görüldüğü üzere şiir niteleyicileri şair niteleyicilerinden daha az kullanılmıştır. Tezkirelerde 135 şiir niteleyicisinden sekiz tanesi olumsuz yorumlarda kullanılan niteleyicilerdir. Bu niteleyiciler; *ayb-gûne*, *bed*, *bî-edebâne*, *çendan hazz olunmaz*, *fuhşîyyât-ı nâ-fercâm garâbet-rûy*, *girân-ı cân*, *güstâhânedir*. Yani olumsuz niteleyiciler şiir niteleyicilerinin %6'sını ihtiva eder. Olumsuz niteleyiciler, şair niteleyicilerinde de oldukça az (%9) kullanılmıştır yani genel olarak tezkireciler, şairler ve şiirler hakkında olumsuz yorum yapmaktan kaçınmışlardır.

Şiir niteleyicilerinden *garrâ, masnû', meşhûr, pesendîde, mev'ize* dört tezkirede de ortak olarak kullanılan kelimelerdir. *Heşt Bihişt*'te bulunan diğer şiir niteleyicilerinin Herat Ekolü tezkirelerdeki durumu tespit edilmiştir:

Heşt Bihişt- Bahâristan	hoş-âyende
Heşt Bihişt – Devletşâh T.	zîbâ
Heşt Bihişt- Mecâlisü'n-Nefâyis	hayâl-engiz, hem-vâr, mülâyim, puhte, selîs, suz-nâk, şîrîn.
Heşt Bihişt – Devletşâh T. - Mecâlisü'n-Nefâyis	dîl-pezîr
Heşt Bihişt – Bahâristan - Mecâlisü'n-Nefâyis	çaşni, selâset

Buna göre *Heşt Bihişt*'in şair niteleyicisi bakımından en çok etkisinde kaldığı tezkire *Mecâlisü'n-Nefâyis*'tir. Aslında şiir niteleyicileri Herat Ekolü tezkirelerinde fazlaca kullanılmamıştır. Şiir niteleyicilerine bakıldığında *Bahâristan* ve *Devletşâh* tezkirelerinde şiir niteleyicilerinin *Mecâlisü'n-Nefâyis*'e göre; *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te ise *Heşt Bihişt*'e göre daha az şiir niteleyicisi kullanıldığı görülecektir. Ses ve anlam bakımından benzerliği görülen bu kelimelerin dışında aynı anlamı ihtiva eden fakat farklı seslerle oluşturulan kelimeler de kullanılmıştır. Örneğin “dil-sûz” kelimesi “gönül yakıcı” manasına gelen bir şiir niteleyicisidir. Bu şiir niteleyicisi *Devletşâh* ve *Mecâlisü'n-Nefâyis* tezkirelerinde kullanılmıştır. Yine *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te “ateş-nâk” olarak kullanılan bu niteleyici aynı anlamda “sûz-nâk” olarak *Heşt Bihişt*'te kullanılmıştır.

Şiir niteleyicileri kullanılırken tezkirecilerden beklenen, söylediği şeyi ispat edecek nitelikte bir şiir seçmesidir. Herat Ekolü tezkireleri ve *Heşt Bihişt*'te bu duruma az rastlanır. Tezkire yazarları şiir niteleyicilerini kullanmış fakat buna uygun şiir seçme gereksiniminde bulunmamışlardır. Tezkirecilerin direkt işaret ettikleri şiirlerin sayısı oldukça azdır. *Heşt Bihişt*'te *muhayyel, latife-gûne, sûz-nâk* ve *derd-nâk* kelimeleri; *Devletşâh Tezkiresi*'nde *fahriye,*

revân u sâf, masnu' kelimeleri; *Mecâlisü'n-Nefâ'is*'te '*âm-firîb*⁴, *aşıkâne*⁵, *hayâl, garîb*⁶, *otlug, garâbet*⁷, *selîs*⁸, *divâne-vâr* kelimeleri tezkirede direkt bir

⁴ *Baştan çıkarıcı* anlamına gelen '*âm-firîb* niteleyicisi tezkirede "Şi'ri besî '*âm-firîb*" (Eraslan 2015:20) şeklinde kullanılmıştır. Doğrudan bir şiir ile örneklenmemesine karşın Nevâyî'nin bu niteleyiciyi kullandığı şair olan Tûsî için seçtiği Farsça şiirin manası şudur: "Benim ebedî hayatım olan o la'l renkli dudağın ne kadar tatlı; dudağını niçin dişinle ısırıyorsun, benim canımdan ne istedin?". Şiir mana itibarıyla sevgilinin baştan çıkarıcı hareketlerinden etkilen bir âşığı anlatması bakımından '*âm-firîb* olarak nitelendirilebilir.

⁵ *Âşık gibi, âşıklara yakışacak şekilde* anlamında kullanılan '*âşıkâne*' niteleyicisi tezkirede "Bu matla'ı dağı '*âşıkâne* tüşüptür" (Eraslan 2015:199) şeklinde kullanılıp Farsça bir şiir ile direkt örneklenmiştir. Şiirin anlamı "O ay parçasının üzüntüsü yine benim canımın belası oldu; ne yazık ki bu hastanın derdi iki katına çıktı". Şiir mana itibarıyla aşk acısından zaten hasta olan âşığın daha da dertlendiğini anlatan bir şiirdir. Divan Edebiyatı geleneğinde âşığın üzüntülü, dertli ve hasta olması onun aşkının yüceliğini gösterir. Bu şiirde âşıklara yaraşacak şekilde âşığın hali anlatılmış ve Nevâyî bu bakımdan bu şiiri "*âşıkâne*" olarak nitelendirmiş olabilir.

⁶ *Alışılmışın dışında, tuhaf* anlamına gelen '*garîb* niteleyicisi tezkirede "Fırâk zulmüdün cânımda ot ve könglide tabın otka tüşken kıl pîç ü tâbîğa teşbih kılıptur ve garîb teşbih vâki' boluptur" (Eraslan 2015:206) cümlesinde kullanılmıştır. Bu niteleyicide diğerlerinden farklı olarak Nevâyî şiiri neden tuhaf bulduğunu açıklamıştır. Burada tezkireci niteleyiciyi olumsuz bir mana da değil alışılmadık bir benzetme kurması dolayısıyla kullanmıştır, Nevâyî'ye göre ayrılıktan dolayı ateşe düşen âşığın gönlünün, ateşe düşen kılın yanıp kıvrılmasına benzetilmesi tuhaf bir benzetmedir. Şiir örneği şudur: "Ey fırâkıng zulmüdün cânımda ot könglümde tâb/ Otka tüşken kıl kibi cismim ara hem pîç ü tâb".

⁷ *İfâdede garîp, alışılmamış kelimeler kullanma* manasında kullanılan '*garâbet* niteleyicisi tezkirede "Bu matla' ma'nîsining garâbeti 'ışk şu'lesidin rüşenrakdur ve ot zebânesidin mu'ayyenrak" (Eraslan 2015:214) cümlesi içerisinde kullanılmıştır. Ve ardından bir şiir ile örneklenmiştir. Şiir: "İşkını men itseler şevkum otı eyler sitiz/ Şu'le yanglûğ kim nefes te'siri eyler anı tiz. Nevâyî bu şiirinin garipliğinin aşk ateşinden daha aydınlık olduğunu söyler. Bu durumda burada niteleyicinin kullanılmasının sebebi -garîb niteleyicisinin kullanıldığı şiir gibi -şiirin manasıdır. Muhtemelen Nevâyî âşığın şiddetli arzusunun nefesle birleşince büyük bir yangına dönüşmesini garâbet olarak nitelmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus "garâbet" kelimesi genellikle şiirdeki gariplik halinin olumsuz karşılanmasını ihtiva etse de burada niteleyici olumlu anlamında kullanılmıştır. Bunun nedeni Nevâyî'nin Baykara'ya olumsuz eleştiri yapmaması olabilir çünkü Nevâyî, Baykara bahsinde 16 niteleyici kullanmıştır ve bu niteleyicilerin tamamı olumlu niteleyicilerdir.

⁸ *İfâdede akıcılık* manasında kullanılan '*selîs* ifadesi tezkirede "Ve bu matla' selis ve şâf ve pâk tüşüptür kim" (Eraslan 2015:218) cümlesi içerisinde kullanılıp direkt bir şiir ile örneklenmiştir. Şiir "Ey sa'âdet matla'ı ol 'arız-i mâhının sining/ Ehl-i binîş tütüyâsı hâk-i dergâhing sining" dir. Beytin iki mısraında da "a"ve "i" sesiyle asonans ve mısra

şiiir niteleyicisi olarak kullanılmıştır. *Bahâristan*'da şiiir niteleyicisi kullanılmamıştır. *Mecâlisü'n-Nefâ'is*'te kullanılan şiiir niteleyicilerinin şiiir ile örneği verilmiş olanlarının tamamı, Hüseyin Baykara bahsinde onun şiiirleri için kullanılmıştır. Eğer şiiir niteleyicisi ile şiiir birbiriyle uyum içerisindeyse tezkireci şiiir niteleyicisini başarılı kullanmış demektir.

Mecâlisü'n-Nefâ'is'te *otlug* kelimesi “ateşli” anlamında kullanılmıştır. Bu niteleyicinin örnek olacağı şiiirin içerisinde ıstırap, gözyaşı gibi acıyı anlatan kelimelerin veya mana olarak hüznün hâkim olması beklenir:

Veh ki hicrân berkıdın tüşti şebistânımğa ot
Uçqumı birle tutaştı beytü'l-ağzânımğa ot (Eraslan 2015:207)

Beyitte *hicrân*, *berk* (yıldırım), *tutuşmak*, *ahzân* kelimelerinin bir arada kullanılıp redifinin de “ot” kelimesinden seçilmesi tezkirecinin niteleyicisine uygun bir şiiir seçtiğinin gösterir.

Devletşâh Tezkiresi'nde *masnu'* kelimesi şiiir niteleyicisi olarak kullanılmıştır:

Çemen şod ez gül-işad-berg-i tâze dil-berân
Behâr yaft behâri zi bād der gülzâr
Nihâl çün kıadd-i dilber –i çemân şevved der raqş
Lisân-ı fâhte çün bî-dilân be-nâled zâr
İrem zi rûy tenâsüh be-bostân âyed
Ĥazân-ı Ĥazân çü der âyed be-bağ bād-ı bahâr⁹ (Browne 1901:122).

Bu şiiirde *masnu'* niteleyicisini ifade eden bir kelime olmasa da üslup incelendiğinde şairin teşbih, hüsn-i talil, tenâsüb sanatlarını kullanarak

sonlarında “ng” sesiyle aliterasyon oluşturması Nevâyî'ye şiiirin selis olduğunu düşündürmüş olabilir.

⁹ Şiiirin anlamı: Çemen taze katmerli günlerden bir dilbere döndü, bahar gül bahçelerinde esen rüzgârlardan koku aldı. Dallar, dilberlerin bolu gibi raksederler. Kuşların dili âşıklar gibi yana yakıla inler. Bahar rüzgârı, yavaş yavaş eserek gizli gizli bostanlar içinde dolaşmaya başladığı vakitte bağda tenasüh yoluyla İrem bağı zuhur eder. (Lugal 1977:188)

beyitlerini oluşturduğu görülecektir¹⁰. Yine bu şiir de tezkirecinin niteleyicisini seçerken kullandığı şiire dikkat ettiğini gösteren bir örnektir.

Devletşâh Tezkiresi'nde şiir niteleyicisi olan bir başka kelime *revân u saf* niteleyicisidir. *Revan* kelimesi bir niteleyici olarak "akıcı"; *saf* kelimesi ise "söyleyişteki berraklık" anlamına gelir. Bu niteleyicilerin örneklemediği şiirlerin, ses veya kelime tekrarları ile birbirini çağrıştıracak kelimelerin art arda kullanılmasıyla oluşturulan bir şiir olması beklenir. Devletşâh, "...beğayet revân u şâfest ân inest." Diyerek 53 beyitlik bir kaside örneği verir¹¹.

Çün şubh ber-keşid 'alem-i sâde-perniyân
Bâyed keşid râyet-i 'işret ber âseman
Ze ân pîş ke âfitâb ser ez küh ber-zened
*Bâyed mey be-bûy-i gül ü reng-i ergüvân*¹² (Browne 1901:117)

Sözü edilen kasideden alınan bu dörtlükte, *subh- asemân- âfitâb* kelimeleri kullanılmış ve bu kelimelerin sözlük anlamları sırasıyla sabah-gökyüzü-güneştir. Dolayısıyla şair gün doğumunu anlatan kelimeleri şiir içerisinde ard arda kullanmıştır. Yine ikinci mısradaki kullanılan *bâyed-keşid-râyet-işret* kelimelerindeki "d", "t" ve "ş" sesiyle aliterasyon, üçüncü mısradaki *ze-ke-ser- ez-ber-zened* kelimelerinde "e" sesiyle asonans kullanılmıştır, ayrıca "keşid" ve "bayed" kelimeleriyle ses tekrarlarına yer verilmiştir. Bu durum Devletşâh'a şiirin akıcı olduğunu düşündürmüş olabilir.

Revan niteleyicisi *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te de kullanılmıştır. Nevâyî, "... cevâb boluptur, amma yüz mertebe andın revânrak ve yahşırak vâki' boluptur" (Eraslan 2015:223) diyerek bir beyit örneği vermiştir. Bu beyit de *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te kullanılan diğer tüm niteleyiciler gibi Baykara bahsinde geçer:

¹⁰ Kalın olarak yazılan; çemen, sad-berg, golzâr kelimeleri anlamca birbiriyle ilgili kelimelerdir. Dolayısıyla bu uygunluk tenasüb sanatına örnektir. Ayrıca üçüncü mısradaki dalların sallanmasını raks eden dilbere benzeterek teşbih sanatını kullanmıştır ve bağda, tenasüh yoluyla İrem bağının zuhur etmesini anlatan beşinci mısradaki bağın güzel olmasının nedenini İrem bağının zuhur etmesine bağlayarak hüsn-i talil sanatı kullanılmış,

¹¹ Bu 53 beyitten yalnızca dört beyit üzerinden inceleme yapılacaktır.

¹² Sabah, sade perneyen kumaşından yapılmış bayrağını açtığı vakitte, işret bayrağı da göklere yükselmelidir. Güneş dağlardan görünmeye başlamadan önce, erguvan renkli ve gül kokulu şarap içmelidir. (Lugal 1977:165)

Çün cunûn zencîriga boldum giriftâr ey köngül
Bolğa-sin min tilbe hâhdın haber-dâr ey köngül (Eraslan 2015:223)

Nevâyî’de revan niteleyicisinin örneği olarak seçtiği şiiri tıpkı Devletşâh gibi ses tekrarı yapılan beyitlerden seçmiştir. Birinci mısradaki *çün-cünun* kelimelerinde “ü” sessiyle asonans ve “ç-c” sesiyle aliterasyon; *zenciriga-giriftar* kelimelerindeki “i” sesiyle asonansa yer verilmiştir. İkinci mısradaki *çün-cünun* kelimeleri gibi ses tekrarıyla *sin-min* olarak başlayıp “i” sesiyle asonans yapılmıştır. Sonuç olarak “revan” niteleyicisi her iki tezkire için de “akıcı” manasına gelecek şekilde kullanılmış ve bu bilinçle şiirler seçilmiştir. Fakat bu niteleyici *Heşt Bihîşt*’te kullanılmamıştır, aynı manayı çağrıştıracak *selika* kelimesi kullanılmışsa da bu niteleyiciye de örnek olan bir şiir yoktur. Genel olarak bakıldığında ise *Heşt Bihîşt*’te kullanılan şiir niteleyicilerinden örneğiyle birlikte kullanılanlar *Mecâlisü’n-Nefâyis* ile ortaklık gösterir. *Heşt Bihîşt* ve *Mecâlisü’n-Nefâyis*’te ortak olarak kullanılan şiir niteleyicilerinden biri “sûz-nâk” niteleyicisidir. Her iki tezkirede “sûz-nâk” kelimesi ile nitelenen beyitler aşağıdadır:

Mecâlisü’n-Nefâyis	Heşt-Bihîşt
Tâze boldı bağ u könglümde hazân âzâridur	Anki der-pây-ı gam oftâdest dâmân menest
Cilve kıldı gül nitey bağrımda hicrân hârıdur (Eraslan 2015:209)	Ve anki oftâst ber giribân-ı dâmân menest
	Zahmha-yı sînem ez gayr mî püşem be dâğ
	Z’ank’ an hâ yâdgâr tîg-i cânân menest (İpekten vd. 2017:5)

Her iki şiir incelendiğinde *Mecâlisü’n-Nefâyis*’de *hazân*, *hicrân*, *hâr*; *Heşt Bihîşt*’te *dâğ*, *gam*, *zahm* kelimeleri kullanılıp anlam olarak da hüznün çağrışımları vardır. Dolayısıyla “sûz-nâk” kelimesi tezkirelerde kullanıldığında hüznü, kederi, acıyı ifade eden bir şiiri niteler. Aynı zamanda bu kelimelerin tezkirelerde şiir niteleyicisi olarak kullanılması kelimelerin Farsça’dan Anadolu’ya geçişini takip etmemizi de kolaylaştırır.

Mecâlisü’n-Nefâyis ve *Heşt Bihîşt* eserindeki ortak niteleyicilerden biri de “divâne” niteleyicisidir. Bu niteleyici her ne kadar aynı kelime gibi görünse

de da farklı mana ihtiva eden şiirleri örneklemiştir. Nevâyî “... bir biridin füzûnın divâne-vâr digeni ve Mecnûn-kirdâr edâ kılganı”(Eraslan 2015:231); Sehî Bey “Mevlana Lutfi divâne-veş âdem olduğu eş’arından ma’lumdur ve bu ebyât anun eş’arındandır ki zikr olunur.” diyerek bu niteleyiciyi kullanmışlardır.

Mecâlisü’n-Nefâyis	Heşt-Bihişt
Sabrsız könglümge baksam artadır ‘ışk u cünûn Nâ-tüvân cânımnı körsem derd ile şevkı füzûn (Eraslan 2015:231)	‘İşkun kopuzın yine çalayın mı ne dirsin Âlemlere âvâze salayın mı ne dirsin Nâlişler idüp ney gibi gavgâsını ışkun Başuma yine satun alayın mı ne dirsin Rüsvâ-yı cihan olmağ için şîşe-i ‘ârı Ne olsa gerek taş a çalayın mı ne dirsin (İpekten vd. 2017:55)

Niteleyicinin *Mecâlisü’n-Nefâyis*’te niteleyici “deli gibi, Mecnunvârî” anlamında kullanılmış, nitelediği şiirde âşğın aşkından deliye döndüğünü anlatması ve aynı şiir içerisinde divâne kelimesini anımsatacak “cünûn” kelimesinin kullanılması bu şiirin “divânevâr” olarak nitelenmesine sebep olabilir. *Heşt Bihişt*’te ise niteleyici, “ozan gibi şiir söyleyen” şairler için kullanılmıştır. Bu biyografideki şiir incelendiğinde kopuz kelimesinin kullanılması, deyimlerin kullanılması, halk söyleyişine yakın kelimelerin kullanılması, tamlamaların yok denecek kadar az kullanılması bu şiirin divâneveş olarak nitelenmesine sebep olmuş olabilir.

Mecâlisü’n-Nefâyis ve *Heşt Bihişt* eserindeki ortak niteleyicilerden bir diğeri de “hayâl” niteleyicisidir. Bu niteleyiciyi Nevâyî “hayal”, Sehî Bey “muhayyel” şeklinde kullanmıştır. Her iki kelime tezkirede kullanıldığında şiirin, şairin hayal dünyasına göre şekillendiğini ifade eder. Ve bu niteleyicinin örneklediği şiirden beklenen, içerisinde varsayımların, hayallerin ve hüsn-i talil sanatının bulunmasıdır. Niteleyiciye verilen şiir örnekleri:

Mecâlisü'n-Nefâyis	Heşt-Bihişt
Pârsâ yârimğa mey içmek şî'âr olmuş yana Pes ki tartar-min sebü ingim figâr olmuş yana (Eraslan 2015:199)	Çâmetün şevkıyle kuşlar üşdi servün başına Şan kıyâmetdür gelür bir ayağ üzre biñ ayağ (İpekten vd. 2017:112)

Nevâyî'nin seçtiği şiire bakıldığında âşğın omzunun yara olması sevgilinin şarap müptelası olması sebebiyle ona şarap taşımasına bağlanarak hüsn-i talil sanatına yer verilmiştir. Sehî Bey'in şiirine bakıldığında ise servinin başına kuşların üşüşmesi sevgilinin boyuyla ilişkilendirilip hüsn-i talil sanatına yer verilmiş ve ikinci beyitte "sanmak" kelimesi kullanarak şairin bu mısraı tamamen hayal üzerine kullandığı görülecektir.

Sonuç

Sehî Bey'in *Heşt Bihişt*'i oluştururken -eserinde bizzat bahsettiği- bugün Herat Ekolü olarak adlandırılan üç tezkireden faydalanmıştır. Bu tezkireler yalnızca yapısal olarak değil üslûp ve kullanılan niteleyici kelimeler bakımından da benzerlik göstermiştir. Sehî Bey ve Herat Ekolü tezkireleri eserlerini tabaka usulüyle kaleme almışlardır. Herat Ekolü tezkiresi içinde bulunan *Bahâristan*'ın yalnızca yedinci tabakası şair tezkirelerine ayrılmıştır. Bu tezkire incelendiğinde, şairlerin biyografi kısımları da tıpkı eserin diğer tabakaları gibi hikâyelerle süslenmiştir. Tezkireci önce şair hakkında kısa bilgi vermiş sonrasında "hikâyet" ve "mesnevî" başlığı ile bir hikâye anlatmış daha sonra varsa şairin şiirini vermiştir. *Devletşâh Tezkiresi* de tabakat usulüyle yazılmış bir tezkiredir. Tezkirenin şairleri anlatan biyografi kısımlarının içerisinde yer yer hikâye yerleştirildiği görülür fakat "mesnevî" başlığı görülmez. *Mecâlisü'n-Nefâyis* ise tabakat sistemiyle yazılmasına rağmen diğer iki Herat Ekolü tezkireleri gibi eserinde "hikâye" olarak adlandırıldığı kısımlar yoktur. Dolayısıyla biyografi kısımları içinde kullanılan "hikâye" yazma geleneği zamanla etkisini kaybetmiştir. *Heşt Bihişt* yine tabaka usulüyle ele alınmış fakat "hikâye" adlandırmasını kullanmamıştır. Herat Ekolü ilk iki tezkirenin üslûbunun bu şekilde olup

zaman içerisinde farklı bir form alması türün gelişimini gösterir. Tezkireciler zamanla sadece şairler hakkında bilgi verme yoluna girmişlerdir.

Tezkireler yalnızca şekil olarak değil üslûp olarak da birbirleriyle benzer. Dört tezkirede kullanılan kalıp ifadeler, şair ve şiir niteleyicilerindeki benzerlikler türe has bir üslûbun olduğunu düşündürür. Kelimelerin tespiti sonucunda tezkirecilerin genel olarak şiirleri yorumlamaktan imtina ettikleri, niteleyicileri örneklemekten kaçındıkları görülmüştür. Buna rağmen az da olsa kullanılan şiir niteleyicilerine verdikleri örneklerde tutarlı oldukları tespit edilmiştir. İsbetli yorumları olmasına rağmen şiir niteleyicilerine az örnek vermeleri tezkirecilerin geleneğe bağlı kalarak eserlerini oluşturduklarını düşündürmektedir.

Genel olarak şair ve şiir niteleyicilerine bakıldığında *Bahâristan*'dan *Heşt Bihişt*'e kadar uzanan ortak bir kelime kadrosu tespit edilmiştir. Bu kelimeler: hoş-âyende, zîbâ, hayâl-engiz, hem-vâr, mülâyim, puhte, selîs, suz-nâk, şîrîn, çâşni, selâset, dîl-pezîr, fakîr, laûbâli, muhterî, rengîn, sâhib-kemâl, akîl, bî-nâzir, ehl-i dîl, fâsîh, mükemmel, pehlivân, zihn-i müstâkim, zihn-i selîm, ârif, mergûb, zarif, dânişmend, dil-pezîr, lâtif, pesendîde, üstâd, zü-fünûn, garrâ, masnû', meşhûr, pesendîde, mev'ize, nâzûk, fâzıl, hûb, mâhir, hoş-tâb', meşhur gibi tek başlarına birer niteleyici olan kelimelerdir. Bir tamlama içerisinde bulunup yine tezkirelerde kullanılan kelimelerin sayısı da bir o kadar fazladır. Ayrıca "hûb-mergûb", "selim-müstakim", "bî-bedel-bî-nâzir" birlikte verilmesi, bu kelimelerin tesadüf eseri tezkirelerde niteleyici olarak kullanılması güç olduğundan, tezkirenin kendine ait bir üslûbu ve bir kelime kadrosu olduğunu düşündürmektedir. Fakat bunu kesin olarak ifade etmenin tek yolu tezkirenin başlangıçtan 19. yüzyıla kadarki yazım serüvenini takip edip sayısal verilerle ifade etmektir.

Kaynakça

- Ali Şir Nevâî. (2015). *Mecâlisü'n-Nefâyis*. (çev. K.Erarslan- A.N.Tokmak) Ankara:TDK.
- Açıkğöz, N. (2000). “Klasik Türk Şiiri Tenkid Terminolojisi ve “Âb-dâr” Örneği”.
- Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 2:149-160.
- Çapan, P. (1993). 18. Yy Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Elazığ.
- Devletşâh (1901). *Tezkiretü’ş-Şuara*. hzl. E.G. Browne. Cambridge.
- Devletşâh (1977). *Tezkiretü’ş-Şuara*. (çev. Necati Lugal). Tercüman 1001 Temel Eser.
- Durmuş, M. (2007). *Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkirelerinin Tür Özellikleri*.
- Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İpekten, H. (1991). *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuara Tezkireleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- İsen, M.(1989). *Divan Edebiyatında Bir Tür: Tezkireler*. MEB.
- İsen, M.(1998). *Sehi Bey Tezkiresi*. Ankara: Akçağ.
- İsen, M.(2010). *Tezkireden Biyografiye*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- İsen, M. Kılıç, F. , Aksoyak, İ.H. , Sungurhan, A. , Durmuş, M. (2011).*Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- İnternet: Sehî Beg, Heşt- Behişt, haz. Haluk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin
- Ayan, Turgut Karabey. (2017) (erişim tarihi: 30.10.2019).
- http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56165,hestbihistpdf.pdf?0&_tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=3F10D9EEE
- 451CA7919EB7620E9E2DCED105BFE2C68C658C091E591D45C0A51AE

- Kılıç, F. (1998). *17. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kılıç, F. (2003). “Tezkirelerde Şiirin Ahengini Belirten Kelimeler Üzerine”. *Milli Folklor Dergisi*. 60: 110-116.
- Kılıç, F. , Yıldız, A.(2004). *Sehi, Latifi ve Aşık Çelebi Tezkirelerinden Hareketle XVI. YY. Tezkirelerinde Bazı Üslup Özellikleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Molla Câmî (1990). *Bahâristan*. (çev. M. Nuri Gençosman). MEB: Şark İslam Klasikleri-21.
- Molla Câmî (1478). *Bahâristan*. Süleymaniye Kütüphanesi no: 3171. İstanbul.
- Robinson, J.S. (1965). “The Ottoman Biographies of Poets”. *Journal of Near Eastern Studies* vol.24.
- Robinson, J.S. (2017). “The Tezkere Genre in Islam” (çev. H. BOZDAŞ). *Hece Dergisi*, 249:125.
- Tolasa, H. (2002). *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.